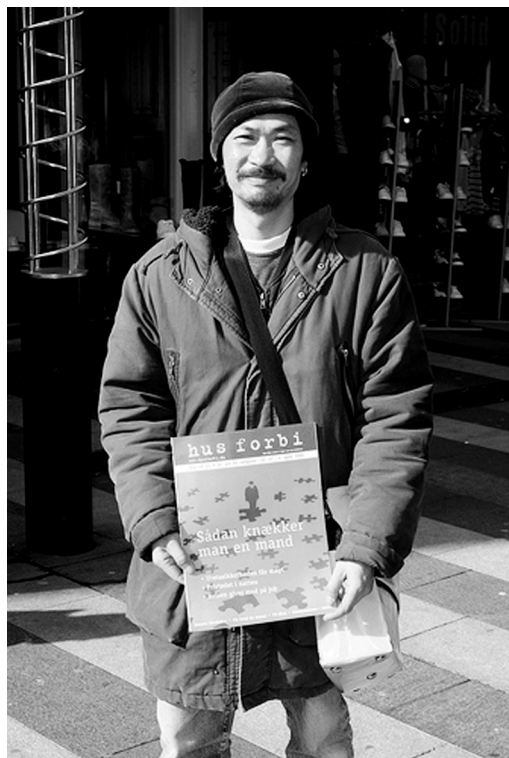

HJEMLØS

SÅ ER MAN DA NOGET

Men hvad vil det sige at være hjemløs?

Af Pia Myrthue

Hjemløs er blevet en identitet, man kan have, og noget, som karakteriserer den enkelte, snarere end et konkret socialt problem, som nogen i en kortere eller længere periode har. Samtidig er der kommet nye til, som vi ikke rigtig ved, hvordan vi skal kategorisere – 'de måske hjemløse' er oftest mennesker med anden etnisk baggrund. Men hvordan kan tidens opfattelse af, hvad det vil sige at være hjemløs, forstås og diskuteres, når man ser tilbage på udviklingen de sidste to årtier?

Fra tidligere tider kender vi sprittere, landevejsriddere, subsistensløse osv., og i den forstand er det ikke nyt, at man kan have identitet som hjemløs. Det nye er en markant øget synlighed af identiteten 'hjemløs'. I det følgende præsenteres en måde at forstå denne nye synlighed på. Det diskuteres, hvad synligheden indebærer, hvem som er omfattet, og især hvem som *ikke* er omfattet af den nye synlighed.

På den baggrund argumenteres der for, at tiden er moden til en revurdering af, hvad det vil sige at være hjemløs. Og det foreslås, at revurderingen tager afsæt i den markante helbredsbelastning, som hjemløse mennesker, uanset årsagen til deres hjemløshed, ser ud til at dele.

HJEMLØSE I NY SYNLIGHED

Man kan godt få det indtryk, at der er flere og flere hjemløse mennesker i København. Det er ikke nødvendigvis tilfældet. Erfarne

folk på området anser antallet for at være nogenlunde konstant (Brandt 1999: 46), og man er først for nylig begyndt at tælle hjemløse¹.

Derimod er hjemløse med sikkerhed blevet mere synlige i de offentlige rum. Det er sket i løbet af de sidste 15 år, hvor man blandt andet ser nogle hjemløse sove på befærdede steder i byerne. Siden midten af 90'erne har vi set en mere åbenlys form for tiggeri, hvor den tiggende sidder med et skilt foran sig, hvorpå der for eksempel står "Syg og hjemløs, har ingen penge"². Hjemløsebladet *Hus Forbi* er blevet solgt på gader og stræder siden 1996 og er ikke alene blandt de bedst sælgende månedsblade³, det er også en ny og eksplicit måde at kommunikere 'hjemløshed' på. Dertil kommer den almene medieomtale, som ligeledes ser ud til at være øget.

Inden for samme periode er der udviklet nye projekter, hvor man søger at imødekomme hjemløse på 'deres egne præmisser', blandt andet ved at opsøge dem på gaden med tilbud om mad og sygepleje. Og Hjemløsehuset er etableret som et sted, hvor hjemløse kan slappe af over en kop kaffe, deltage som frivillige/aktivister i huset, blive klippet eller gå til tandlæge. Sidst, men ikke mindst, er der skabt organisationer som SAND, der er en bredt engageret landsdækkende interesseorganisation for hjemløse og tidligere hjemløse, SVID, som er en sammenslutning af værestedsbrugere, og foreningen Ombold, der arrangerer gade fodbold og fodboldturneringer for socialt udsatte.

Alt i alt er der tale om en markant øget synlighed i de offentlige rum – på gaden, i medier, i nye projektformer og via egne organisationer.

IDENTITET TIL FORHANDLING

Foreningen Ombold arrangerer både DM og VM i fodbold for hjemløse. Særskilte sportsarrangementer for mennesker, som tilhører en stigmatiseret social kategori, er set før - for eksempel homoseksuelle og handicappede. Ifølge filosofen Ian Hacking er identitet forstået som en særlig social kategori af mennesker, noget, som kan udvikles og forhandles i relationen

mellem kategorien og omverdenen. 'Forhandlingen' om, hvordan kategorien skal opfattes, hvordan de *er*, hvilken rolle de spiller, hvilke muligheder de gives, hvem der er omfattet af kategorien etc., foregår i en loopende bevægelse, en vekselvirkning, med omverdenen. Gruppens/ kategoriens tilstedeværelse og den måde dens medlemmer agerer på medfører reaktioner fra omverdenen. Gruppen/kategorien reagerer på omverdenens reaktion og så videre. På den baggrund kan indførelse af gade fodbold ses som eksempel på en stigmatiseret gruppe, som tester hvor meget de kan få lov til at vise sig og fylde i det offentlige rum, om de kan accepteres som 'fodboldspillere', om det giver positiv omtale i medierne, etc. Omgivelsernes reaktion virker tilbage på de hjemløse, hvis selvopfattelse ændres, hvorefter de har mulighed for at agere fra en lidt forandret position og så videre.

En anden parallel er de senere års fremkomst af utallige patientforeninger, selvhjælpsgrupper og lignende sammenslutninger af mennesker, som har en mere eller mindre identitetsskabende diagnose eller særkende til fælles. Udgangspunktet i disse sammenslutninger er accept af den sociale identitet, som problemet/diagnosen indebærer, men også ofte et ønske om at forandre de egenskaber, muligheder og begrænsninger, som gruppen/kategorien tilskrives.

Tilhører man en stigmatiseret gruppe i samfundet, kan man forsøge at holde lav profil og skjule identiteten, så vidt det er muligt, og eventuelt arbejde på at forbedre gruppens image, for eksempel ved at promovere en pænere betegnelse: alkoholiker i stedet for dranker/spritter, handicappet i stedet for vanfør/krøbling, etc.. Man kan også, under de rette samfundsmæssige betingelser, bruge en mere offensiv strategi, hvor man slutter sig sammen med andre i samme kategori og i fællesskab tager den stigmatiserende betegnelse på sig, for med den som kreativt udgangspunkt dels at støtte hinanden, dels at forhandle den måde kategorien opfattes på. Bøssernes befrielses bevægelse er et iøjnefaldende eksempel på en sådan proces. Nu er der næppe nogen, som ønsker sig livslang

identitet som hjemløs, men det er tænkeligt, at den enkeltes aktive deltagelse i 'hjemløsesagen' kan bidrage til, at vedkommende klarer sig bedre og kommer ud af hjemløshed. På samme måde som patienter, der deltager i selvhjælpsgrupper og patientforeninger, også klarer sig bedre end andre (Janzen 2002:146,147). Ved at tage identiteten på sig, har 'de hjemløse' opnået en position, hvorfra de kan påvirke vores og egne opfattelser af, hvad det vil sige at være hjemløs, hvem de er, hvorfor de er det, hvad de har krav på, hvad de kan, etc.

Det er en udvikling, som er sket i løbet af de sidste 10-15 år og som kan ses som en bevægelse med retning ud af strukturel og symbolsk usynlighed, ind i en mere integreret position, vel at mærke med identitet som hjemløs. I anden sammenhæng har jeg kaldt denne udvikling for de-liminalisering (Myrthue 2006: 35). Begrebet liminalitet⁴ er betydningsbeslægtet med marginalitet, men rummer mulighed for at sige noget om de identitetsforændrende processer, som marginalisering i form af hjemløshed indebærer.

FRIGØRENDE ELLER FASTHOLDENDE?

Der er næppe tvivl om, at forholdene for hjemløse er forbedret, med nemmere adgang til sygepleje, læge og tandlæge, foruden etablering af egne medier, egne organisationer og de resultater og det øgede selvværd, som deltagelse i interesseorganisationer og hjemløse-events giver. Men med middelklassens øgede velfærd er det ikke nødvendigvis udtryk for, at afstanden mellem hjemløse og resten af samfundet er blevet mindre.

Synlighed og accept af identiteten som hjemløs kammer desuden nemt over i romantisering af 'gadens helte' eller 'frie fugle', og romantisering er distanceskabende. Selv om det på overfladen tager sig ud som imødekommende anerkendelse, placerer det samtidig den anden, den hjemløse, som netop 'den anden', det vil sige som en, der ikke har slet samme grundlæggende behov og ønsker som os, og hvis lidelser vi derfor godt kan komme til at overse, fordi de ligesom hører til et andet sted, i en an-

den måde at leve på, i en anden kategori, i en anden verden. Det er en fortolkning og holdning, som kan gøre de nye kreative tiltag som Skæve Boliger, sygepleje på gaden, mad på gaden, etc. til permanente foranstaltninger tilpasset de hjemløses 'særlige behov' – og dermed legitimeres den udstødelse fra det almindelige sundhedsvæsen, de almindelige boligområder og så videre, som i forvejen finder sted. Når jeg ser indslag i TV fra gadefodbold, Hjemløsedagen og lignende arrangementer kan jeg ikke sige mig fri for at tænke, at her har vi en ny version af "Den glade neger". "Den glade neger" optræder for de pæne borgere som for at vise, at de også er mennesker, men først og fremmest ikke farlige, endsige vrede over deres underprivilegerede position. Looping, eller 'forhandlingen', med omgivelserne, kan hele tiden bevæge kategorier i positiv eller negativ retning.

Det er sandsynligt, at den nye synlighed og mulighederne for at agere som hjemløs sætter nogle mennesker i stand til at komme ud af hjemløshed. Men det er også tænkeligt, at identiteten som hjemløs klæber til den enkelte, så længe det bliver betragtet som noget, man *er*, snarere end et midlertidigt problem, man har.

HJEMLØSE UDEN FOR DEN NYE SYNLIGHED OG UDENFOR DEN GÆNGSE DEFINITION

Det er ikke alle hjemløse mennesker, som er synlige i de offentlige rum. Især én bestemt gruppe udgør en bemærkelsesværdig afvigelse fra den generelt øgede synlighed. Det drejer sig om hjemløse med såkaldt anden etnisk baggrund. Parallelt med den udvikling, som er beskrevet her, har mennesker med anden etnisk baggrund i stigende grad søgt ind i bosteder for hjemløse. Nogle steder udgør de over halvdelen af beboerne. Men de er påfaldende usynlige i de offentlige rum.

I de få undersøgelser, som findes, karakteriseres de ved, i modsætning til andre hjemløse, ikke i almindelighed at have komplekse psykosociale problemer relateret til psykisk sygdom og/eller misbrug af rusmidler (Järvinen 2004: 21, Stax 2000:

Ombold - "gadebold for hjemløse og udsatte" – er et nyt og markant offentligt finansieret initiativ, som skal øge sundhed, udvikle sociale kompetencer og reducere misbrug. Besøg ombold.dk og se de livsbekræftende billedgallerier med bl.a. billeder fra DM og WM i gadebold.

22,23) og det diskuteres på den baggrund, om de overhovedet er hjemløse eller blot boligløse (Tilia 2004: 43). I forlængelse af den analyse, som, i kort form, er søgt udfoldet her, kan man sige, at de befinder sig i en tilstand af strukturel og symbolsk usynlighed, disintegration og diffus social identitet. Hvem er de overhovedet? Hjem-

løse, flygtninge, omrejsende, nogle måske statsløse? Helt ekstremt bliver det, når det drejer sig om de mennesker, som lever illegalt i Danmark.

Det er sådan set absurd, at det, at man ikke har eget hjem og derfor må bo på en institution for hjemløse, ikke automatisk medfører, at man bliver betragtet som

hjemløs. Indtil et stykke ind i 1990'erne definerede man da også hjemløse som dem, der boede på institutioner for hjemløse. Det indebar imidlertid, at folk som ikke kunne eller ville søge ind på institutionerne, ikke nødvendigvis fik nogen hjælp fra det offentlige. 'Posemænd og -damer' er det mest omtalte eksempel, men det kunne også være andre, som overnatter hos venner og bekendte, i telt og på gaden. Det er især psykiateren Preben Brandts fortjeneste, at der er blevet lavet om på det, og det er også Preben Brandt, som har formuleret den definition af hjemløshed, som har vundet størst udbredelse i Danmark i løbet af de sidste 15 år (Kock-Nielsen 2002: 2). Definitionen er bredt formuleret: "En person er hjemløs, når vedkommende ikke har en bolig, der kan opfattes som stabil, blivende og opfyldende vedkommendes krav til en rimelig boligstandard. Samtidig med, at vedkommende ikke magter at benytte sig af samfundets relationer og institutioner i allerbredeste forstand – således familiært netværk samt private og offentlige institutioner af enhver slags, idet årsagen til dette kan være åbenlyse eller mere skjulte forhold hos den enkelte eller i den måde, samfundet indretter sig på." (Brandt 1992:92). I praksis anvendes definitionen imidlertid på en sådan måde, at 'komplekse psykosociale problemer relateret til misbrug og/eller psykisk lidelse' i vide kredse opfattes som både årsag til og karakteristika ved hjemløshed. Det er derfor det kan diskuteres, om hjemløse med anden etnisk baggrund almindeligvis er 'egentlig hjemløse' eller 'blot boligløse'.

HVAD VIL DET SIGE AT VÆRE HJEMLØS?

Overdødeligheden blandt hjemløse ligger på omkring 1:13, det vil sige 1300% over normalen (Stax 2000: 185). Det kan umiddelbart forekomme at være en naturlig følge af de komplekse psykosociale problemer relateret til misbrug og psykiske lidelser. Det overraskende er imidlertid, at samme undersøgelse viser, at overdødeligheden blandt hjemløse med anden etnisk baggrund er lige så høj (Stax 2000: 185). Det er overraskende netop fordi hjemløse med

anden etnisk baggrund som sagt karakteriseres ved ikke i almindelighed at have komplekse psykosociale problemer relateret til misbrug og/eller psykiske lidelser.

Hvad er det ved hjemløshed, denne helt særlige position i periferien af samfundet, som er så belastende for helbredet? Det ved vi meget lidt om. Og så længe det kun er hjemløse med 'komplekse psykosociale problemer', som er synliggjorte, er der ikke alene nogle som bliver oversete, vi overser også, hvad selve positionen 'at være uden eget hjem', og dermed helt eller delvis uden social eksistens, indebærer. Når vi definerer hjemløshed som en følge af komplekse psykosociale problemer, indebærer det fokus på den enkeltes livshistorie. Men hvor længe kan man holde til at være hjemløs uden at udvikle psykosociale problemer? I nogen udstrækning er det vel en selvopfyldende profeti, at hjemløshed er forbundet med komplekse psykosociale problemer.

Den beskrivende definition⁵⁾ på, hvad det vil sige at være hjemløs, kan næppe fastlægges en gang for alle, fordi kategorien 'de hjemløse' er i konstant forandring både med hensyn til, hvem det er der udstødes til hjemløshed, og nok især med hensyn til, hvordan resten af samfundet opfatter de mennesker som er uden eget hjem. Når vi i øjeblikket er i en situation, hvor en god del af de mennesker som overnatter i herberger og lignende, ikke anerkendes som hjemløse, så er tiden moden til en revurdering af, hvad det vil sige at være hjemløs. Og da nu sundhed står så højt på dagsordenen, er det naturligt at tage udgangspunkt der.

Helbredet hos dem, vi i øjeblikket definerer som 'egentlig hjemløse', hjemløse med anden etnisk baggrund/ 'blot boligløse' og i samme moment de flygtninge, som i lang tid opholder sig på ubestemt tid i asylcentre, har det til fælles, at deres helbred nedbrydes – fysisk, psykisk og socialt. Hvorfor er det sådan?

UDVIKLINGEN DE SIDSTE 15 ÅR – HERFRA OG HVORHEN?

Den måde hjemløsheden har udviklet sig på i løbet af de sidste 15 år, kan karakteri-

seres ved to tendenser. Den ene tendens er, at et bredt segment af hjemløse er blevet mere synlige, og at der er skabt nye tilbud til, og organiseringer af, hjemløse. Dermed kan disse hjemløse siges at være mere integrerede, vel at mærke på baggrund af identiteten som hjemløs. Den anden tendens er, at bosteder for hjemløse i stigende grad befolkes af mennesker med 'anden etnisk baggrund'. Disse hjemløse er snarere usynlige end synlige, og de har kun i begrænset omfang del i de nye tiltag og tilbud. De er desintegrerede og i større eller mindre grad uden social eksistens.

En dybere indsigt i hjemløshedens væsen kunne tage afsæt i den sprække i forståelsen af hjemløshed, som vi i øjeblikket er vidne til, det vil sige opdelingen i 'egentlig hjemløse' og 'primært boligløse'/ hjemløse med anden etnisk baggrund. Sprækken afslører, at der er noget, vi overser og misfortolker, siden hjemløse med 'anden etnisk baggrund' på den ene side karakteriseres ved ikke at have 'komplekse psykosociale problemer knyttet til misbrug og/eller psykisk lidelse', men på den anden side tilsyneladende er karakteriseret ved at have lige så ekstremt høj overdødelighed som andre hjemløse.

Et aspekt handler efter min opfattelse om manglende indsigt i forholdet mellem struktur og helbred: Hvordan afspejles positionen som hjemløs i helbredet? Hvad er det ved hjemløshed, som, uafhængigt af misbrug og psykisk sygdom, er så belastende for helbredet? Er det 'i sig selv' sundhedsskadeligt at være hjemløs? Et andet aspekt drejer sig om den stigende internationalisering af hjemløshed: Hvordan kan en glidende overgang mellem status som hjemløs, som migrant uden arbejde & bolig, og som flygtning uden lovligt, permanent ophold, beskrives og forstås? Kan nedbrydning af helbredet siges at hænge sammen med den usynliggørelse, disintegration og manglende sociale identitet, som hjemløshed er forbundet med?

Nogle af de hjemløses egne organisationer arbejder allerede med et transnationalt perspektiv. For eksempel lader *Hus Forbi* strandede østeuropæiske migrantarbejdere, romaer og andre uden dansk baggrund sælge hjemløsebladet. Bladet har

bragt artikler om livet i danske flygtningelejre, og *Hus Forbi* er desuden medlem af INSP, som er et netværk for hjemløseaviser med medlemmer i 37 lande, hvoraf en del er det vi kalder 3. verdens lande. På forskningsniveauet er der brug for en opdatering i form af ny teoretisk indsigt i og definition af, hvad det vil sige at være hjemløs, og herunder hvorfor det er så voldsomt belastende for helbredet.

NOTER:

1. Antallet af hjemløse i Danmark opgøres til 11-13.000 på årsbasis (Lars Benjaminsen og Ivan Christensen 2007: 62).
2. Skiltetiggeri er beskrevet flere steder: Sangstad 2002. Kusiak 1999. Lorange Sørensen 1999.
3. Øjensynligt kun overgået af Bo Bedre (Bo Bedre's oplag ifølge Dansk Oplagskontrol 2007, sammenholdt med *Hus Forbi's* egen angivelse af oplaget).
4. For en nærmere introduktion til liminalitetsbegrebet, se Victor Turner: 'Betwixt and Between' i *The Forest of Symbols* (1967) og 'Liminality and Communitas' i *The Ritual Process* (1969).
5. I modsætning til rent operationelle definitioner som alene forholder sig til overnatningssteder og som for eksempel bruges i optællinger af hjemløse.

LITTERATURLISTE:

- Benjaminsen, Lars og Ivan Christensen (2007). *Hjemløshed i Danmark 2007. National kortlægning*. SFI – Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Brandt, Preben (1992). *Yngre hjemløse i København. Belyst ved en undersøgelse af de social-psykiatriske forhold hos de 18-35 årige brugere af institutionerne for hjemløse i København i 1990*. Doktordisputats. FADL's Forlag. Det digitale bibliotek 'Margin' på www.udenfor.dk
- Brandt, Preben (1999). *Udelukkende Velfærd*. Gyldendal.
- Hacking, Ian (1992). *World-Making by Kind-Making: Child Abuse for Example*. i M. Douglas & D. Hull: *How Classification Works*. Edinburgh University Press.
- Janzen, John M. (2002). *The Social Fabric of Health. An Introduction to Medical Anthropology*. NY, McGraw-Hill.
- Järvinen, Margaretha (2004). *Hjemløse flygtninge og indvandrere*. Hans Reitzel.
- Koch-Nielsen, Inger (2002). *Danish literature review on research and access to housing and homelessness*. FEANTSA, Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri.
- Myrthue, Pia (2006). *Mad og kontakt til hjemløse på gaden i København. Om hjemløse i ny synlighed*. Masterspeciale i Sundhedsantropologi, MSA. Findes blandt andet i det digitale bibliotek 'Margin' på Stax.
- Stax, Tobias Børner (2000). *En gang socialt marginaliseret - altid ...? En analyse af ca. 1.000 menneskers livsforløb efter ophold på forsorgshjem, herberger, krisecentre mv. i '88-'89*. København, SFI.
- Tilia, Gitte og Gordon Vincenti (2004). *Boligløs eller hjemløs? Om etniske minoriteter på § 94-boformer for hjemløse*. København, Videncenter for Socialt Udsatte.

Pia Myrthue er Master i Sundhedsantropologi med bifag i Afrikastudier. pia@myrthue.info